

**РЕКРЕАЦІЙНІ ПРИРОДНІ РЕСУРСИ –
ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ
(НА ПРИКЛАДІ ВИЖНИЦЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПРИРОДНОГО ПАРКУ)**

Кіщук З.М.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглядається характеристика мінеральних вод, пам'яток природи, рекреаційних угідь, санаторно-лікувальних та спортивно-рекреаційних закладів НПП „Вижницький”, проводиться оцінка рекреаційних угідь та визначається рекреаційне навантаження.

Ключові слова: рекреаційне навантаження, рекреаційні угіддя, санаторно-курортні заклади, спортивно-рекреаційні заклади, пам'ятки природи.

Актуальність дослідження. Заповідна справа як один з найважливіших напрямів оптимізації сучасного природно-антропогенного середовища має не надто довгу історію, однак в останні роки помітно еволюціонує. Загальноприйнятими стали думки про необхідність підтримання певного територіально визначеного балансу угідь для забезпечення процесів саморегуляції і самовідновлення в тій чи іншій ступені порушених діяльністю людини геосистем. Вважається, що на 30-40 % площ землекористування необхідно обмежити господарську діяльність, з них включно від 5 до 10 % перевести до заповідних. Зрештою, навіть з погляду забезпечення нормального психічного розвитку людини необхідна певна мінімальна різноманітність природних і природно-антропогенних ландшафтів, яка досягається створенням об'єктів природно-заповідного фонду.

Аналіз існуючих поглядів та доробок по питанню дослідження. У ряді європейських країн традиційно вважається оптимальним співвідношення природоохоронних до господарських територій як 25-30 % до 100 %. Визнання тотальності антропогенного пресу еродує дещо догматизовані основи формування мережі об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ), за якими вона створюється з числа цінних, рідкісних та зниклих природних видів, компонентів і геокомплексів, репрезентантів типових зональних і азональних відмінностей ландшафтної оболонки, а також деяких штучно створених об'єктів біокомпонентного та комплексного характеру. За сучасних умов антропогенізації першочергової уваги потребують території тих природно-антропогенних геосистем, які ще здатні самоорганізуватись і саморозвиватись, без несприятливих (з погляду людини) процесів та явищ, або вимагають незначних процедурно-організаційних заходів зі стимулювання таких тенденцій. Цим вимогам з поміж інших категорій об'єктів ПЗФ найкраще відповідають національні природні парки (НПП). Тому основним

об'єктом дослідження публікації є Вижницький НПП - перший в Чернівецькій області і п'ятий в Україні природоохоронний об'єкт такої категорії.

В якості інструментарію, що послужить виявленню найхарактерніших ознак досліджуваної території обраний комплексний системний підхід, що послужить надійною основою для визначення напрямів раціонального використання природних багатств. До низки основних методів географічного дослідження були виділені літературний, природничо-територіальний, картографічний, системно-структурний, прогнозний та ін.

Виклад основного матеріалу. Приналежність певних конкретних об'єктів до рекреаційних ресурсів так як і до інших видів ресурсів продуктивної і непродуктивної діяльності повинні опиратися на ряд фундаментальних критеріїв і перш за все на уяву про соціальні необхідності використання, про техніко-економічні можливості освоєння, про рівні вивчення. Очевидно, що рекреаційні ресурси не обмежуються лише природними об'єктами.

Вирішальним кроком на шляху формування сучасної уяви про рекреаційні ресурси було визначення Л. Багрової, М. Багорова, і В. Преображенського, про те, що це природні, природно-технічні та соціально-економічні геосистеми і їх елементи, які при існуючих технічних і матеріальних можливостях можуть бути використані для організації рекреаційного господарства” (1977). При цьому, за уявленням Л. Багрової, рекреаційні ресурси це лише одна ланка у складному взаємозв'язку еволюційних уявлень: *природний або соціально-технічний об'єкт – умови відпочинку –ресурси – фонди*. Умови відпочинку виступають як перший чинник на шляху розгляду об'єктів із позиції їх корисності для рекреаційних цілей. Перехід від умов рекреаційної діяльності до ресурсів пов'язаний перш за все із осмисленням господарської цінності аналізуючих об'єктів, їх просторово-часових характеристик, економічних можливостей освоєння [2].

Функціональні поєднання ресурсів пов'язані із конкретними типами підгалузей рекреаційного господарства, які наділені визначною територіальною цілісністю; кожне функціональне поєднання може розглядатися як особливий тип функціонального поєднання. Кожне поєднання рекреаційних ресурсів включає дві групи елементарних рекреаційних ресурсів. *Перша група* визначається структурою циклів рекреаційних занять і термінологічно співпадає з видами умов діяльності. Уява про комфортність відпочинку доповнюється просторовими і часовими критеріями, які витікають із потреб ефективності організації підприємств рекреаційного господарства – санаторіїв, будинків відпочинку, пансіонатів. До першої групи відносяться кліматичні, гідромінеральні, орографічні, флористичні та інші види ресурсів.

Друга група рекреаційних ресурсів визначається структурою рекреаційно-господарського циклу, функціонуванням рекреаційного господарства зі зв'язками останнього з іншими галузями народного господарства. До неї входять енергетичні, водні, територіальні, трудові ресурси, тобто ті, які не зв'язані із рекреаційною діяльністю, але необхідні для функціонування підприємств рекреаційного господарства.

Основними формами рекреації є курортне лікування, оздоровлений відпочинок і туризм. Всі вони в комплексі створюють підставу для використання методу оцінки рекреаційної ємкості та ступеню рекреації. Рекреаційна оцінка ставить перед собою завдання виявлення всіх ресурсів відпочинку, здатних забезпечити необхідний комплекс занять і утворення цілеспрямованої функціональної спрямованості рекреаційного використання території.

Для рекреаційної оцінки природних комплексів важливе значення мають:

1) *біокліматичні показники-чинники*: число днів із середньодобовою температурою повітря 10 градусів за Цельсієм влітку і нижче нуля градусів взимку, середня відносна вологість повітря, довгота періодів активності сонячної радіації, швидкість вітру, висота снігового покриву, рослинні угруповання;

2) *розчленованість рельєфу*: найсприятливіші гірські території та території з пересічним рельєфом, сприятливу передгір'я рівнинного характеру, несприятливі низовини;

3) *чисельність водних поверхонь*: найбільш сприятливими умовами володіють поозер'я з густою річковою сіткою; сприятливі – рідкі озера або річки; відносно сприятливі – часті малі озера або струмки; малосприятливі – рідкі малі озера, або струмки.

Природно-рекреаційні ресурси парків включають клімат, водні ресурси, мінеральні води, рельєф, рослинний і тваринний світ, мальовничі пейзажі, унікальні природні об'єкти, тощо.

Кліматичні умови зумовлюють здоровий режим погоди для відпочиваючих. Починаючи з травня в межах території парку складаються комфортні умови для сприймання повітряних мас за межами приміщень. Ці умови можуть бути ефективно використані людиною у будинках відпочинку, санаторіях і на туристичних маршрутах [3].

Сонячна радіація є одним із основних кліматоутворюючих чинників. Тривалість сонячного сяння в Карпатах становить тільки 18-30 %. Внаслідок цього кількість сонячної енергії становить тільки 18-30 %, а кількість сонячної енергії скорочується до 98-109 ккал/см² на рік. Із загальної кількості сумарної радіації тільки 70 її поглинає підстилаюча поверхня. Решта відбивається в атмосферу. З висотою прозорість атмосфери збільшується, зростає і ефективне випромінювання, особливо вночі. Частина поглинутої енергії знову випромінюється в атмосферу.

Річка Виженка з чистою водою, яка має гірський характер течії, використовується і може бути використана на перспективу для купання при умові будівництва басейнів, як риборозплідник форелі - екзотичної риби. Також можна використовувати річки Черемош та Сірет, що протікають по межі парку.

Територія парку має цілющі мінеральні води сульфатного типу. Цінною в лікувальному відношенні є специфічна слабо мінералізована, кисла, сульфатна вода джерела „Лужки” біля с. Виженка. Вона має рідкісний сульфатно-алюмінієво-залізистий склад. У ній присутній нікель, кобальт, марганець. Вода цього джерела рекомендована для лікування. Подібна мінеральна вода сульфатного типу є в селі Лопушна.

Досить цілющим за своєю дією є мінеральна вода джерела „Черешенька”. За своїми фізико-хімічними властивостями вона подібна до мінеральної води курортів Моршин і Слов'янськ. Багатий рослинний світ і зокрема ліси є важливим рекреаційним ресурсом. Пам'ятки історії та культури є культурно-історичними рекреаційними ресурсами. Вони включають культурні, історичні, археологічні та етнографічні об'єкти (музеї, археологічні, історичні, архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, фольклор, центри прикладного мистецтва).

Характерним для території парку є те, що для розвитку рекреації можна ефективно використовувати її природні умови та ресурси, які не завжди можуть бути використані іншими галузями

господарства, зокрема: сонячна інсоляція, мінеральні води, природні красоти, історичні та архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території та інші. Іншими словами рекреація дає можливість використовувати економічно індивідуальні ресурси, які об'єднуються в групу рекреаційних ресурсів. Такі види рекреації як пішохідний, лижний, велосипедний, водний туризм мають можливість використовувати для свого розвитку територіальні ресурси сільського і лісового господарства без істотних взаємних перешкод (поля, луки, польові дороги, ріки, ліси, тощо) [5].

Головними природними передумовами формування природно-рекреаційного потенціалу, розвитку санаторного лікування, відпочинку і туризму є власне рекреаційні території (угіддя), мінеральні води і лікувальні грязі. Оцінка потенціалу природних рекреаційних угідь у натуральному вираженні проведена виходячи з можливостей задоволення нормативних потреб населення в рекреаційних закладах, місцях санаторно-курортного лікування, тривалого і короткочасного відпочинку і туризму. Розраховані в людиногодинах нормативи потреб відкоректовані між-міським і сільським населенням відповідно до існуючих на практиці показників планування місць відпочинку і лікування. Для переходу від натуральних показників потенціалу до вартісних застосовувався методичний підхід І. Туркевича, згідно з яким відпочинок на природі розглядається як одна із форм використання вільного часу, а економічна оцінка природних рекреаційних територій проводиться через його грошову оцінку. Вартість часу визначалася за величиною валового суспільного продукту створюваного за одиницю часу і розрахованого на чисельність всього населення країни, яке використовує ресурси рекреації. Економічна оцінка потенціалу мінеральних грязей базувалася на їх балансових експлуатаційних запасах і регіональних (карпатських) приведених затратах.

Центральне місце в природно-рекреаційному потенціалі НПП займає оцінка рекреаційних угідь, що охоплюють насамперед геологічні і геоморфологічні ресурси рекреації, кліматичні умови (зокрема тривалість комфортного періоду), водні, рослинні та земельні ресурси рекреації, рекреаційні ресурси тваринного світу, ресурси пізнавального туризму [1].

Найвищу цінність в рекреаційному відношенні мають низькогір'я і середньогір'я Буковинських Карпат, що характеризуються оптимальними просторовими формами розвитку елементів функціонально-територіальної структури рекреаційних комплексів.

Матеріальною базою для розвитку територіально-рекреаційних об'єктів НПП є рекреаційна

ємкість його ландшафтів, що розраховується нормативним методом. Розрахунки нормативних показників сучасної перспективної кількості ліжко-місць в розрізі географічних об'єктів-таксонів, а також визначення рівня (якості) перспективного обслуговування населення та використання території здійснені О.Ігнатенком за емпіричною формою. Згідно його даних, в межах території, що належить парку та м. Вижниця, площа рекреаційно-придатних комплексів становить 5620га, наявна кількість ліжко-місць стаціонарних – 950, коротко часових – 14000.

Багаті рекреаційно-курортні ресурси території НПП відносять його до категорії перспективних для організації санаторно-курортного лікування, туризму, відпочинку.

На території парку функціонують санаторно-лікувальні заклади:

1.Туберкульозне відділення районної лікарні. Це відділення знаходиться в с. Виженка і може одночасно приймати на лікування та оздоровлення близько 100 осіб.

2.База відпочинку “ Зелені пагорби ”, яка знаходиться також у с. Виженка. База може приймати одразу близько 260 чоловік.

3.База „ Яворів ”. Рекреаційна спроможність її оцінюється в 30 місць.

4.База літнього відпочинку “Лужки”, знаходиться в урочищі Лужки.

Отже, одночасно на території парку може відпочивати і лікуватися близько 500 чоловік. Для отримання ефективного відпочинку людина використовує не тільки природні ресурси, але й створює комфортні умови для їх здійснення. З метою оздоровлення і відпочинку будуються санаторно-лікувальні заклади: санаторії, здравниці, лікувальні комплекси; заклади туризму і спорту: туристичні комплекси, готелі, мотелі, кемпінги, бази відпочинку. Тому основними формами на території НПП є туризм і спорт, загально-оздоровчий відпочинок, любительські промисли і санаторне лікування. Ці основні форми в свою чергу поділяються на:

- туризм і спорт (масовий пішохідний туризм; спортивний пішохідний туризм; масовий лижний туризм і спорт; складні види лижного спорту; автотуризм);

- загальнооздоровчий відпочинок (пішохідні прогулянки, спортивні ігри, пікніки, відпочинок на воді, лижні прогулянки);

- любительські промисли (збір грибів, збір ягід) [4].

Крім санаторно-лікувальних на території НПП є спортивно-рекреаційні заклади. В першу чергу це туркомплекс „Черемош”, який знаходиться у м.

Вижниця і зараз може обслуговувати 350 чоловік, туристський притулок „Німчич” (філіал тур-комплексу „Черемош”). Готель “Верховина”, який може прийняти 57 осіб і знаходиться також у м. Вижниця. Планується ще ряд інших закладів: кемпінг у м. Вижниця, який буде приймати 50 чоловік, кемпінг у смт. Берегомет на 50 осіб, база відпочинку вихідного дня у м. Вижниця – 550 чоловік, літній дитячий оздоровчий комплекс у с. Виженка із кількістю місць на 100 чоловік. Мальовничі пейзажі. Чисте гірське повітря, багато мінеральних вод різного складу – все це і сприяє створенню лікувально-оздоровчих закладів.

Під рекреаційним навантаженням розуміється пересічна кількість годин щоденного перебування відпочиваючих на 1 га за комфортний період. Враховуючи, що відпочиваючі в основному перебувають вдень для розрахунків за одиницю виміру приймають людину/день на 1 га - це значить, що на протязі всього комфортного періоду на ділянці 1 га щоденно по 8 годин відпочиває одна людина.

За комфортний період прийнято вважати тривалість періоду із середньодобовою температурою повітря 15°C. За кліматичними умовами регіону, де розташований НПП „Вижницький”, комфортний період складає 90 днів (з червня по серпень).

Межі стійкості природних комплексів визначаються здатністю до співвідношення при існуючих рекреаційних навантаженнях. Рекреаційне навантаження поділяється на початкове, допустиме, гранично - допустиме, критичне, катастрофічне. *Початкове* рекреаційне навантаження відповідає змінам лісових екосистем за ознаками деградації від майже незайманих до змін, які відповідають верхній межі першої стадії деградації. При цьому природний комплекс майже не змінюється.

Допустиме рекреаційне навантаження відповідає верхній межі другої стадії дигресії. При цьому природний комплекс не втрачає здатності до самовідновлення, але потребує додаткових заходів, направлених на регулювання відвідувань. Дане навантаження вважається оптимальним.

Гранично - допустиме навантаження відповідає третій стадії дигресії, при якій лісові екосистеми ще здатні до самовідновлення, але із втратою деяких незначних компонентів, або окремих взаємозв'язків. Навантаження, яке приводить природні комплекси до п'ятої стадії дигресії є *катастрофічними*. При цьому безповоротно втрачається взаємозв'язок між компонентами початкового природного комплексу. Загальний об'єм лісового відпочинку визначено

шляхом множення загального числа днів відпочинку на лісо рекреаційну активність в день. Загальне число днів відпочинку за комфортний період визначено на основі наявності місць в рекреаційних закладах та часу їх роботи в межах комфортного періоду. Загальний об'єм лісового відпочинку місцевим населенням визначено шляхом множення чисельності місцевого населення на 8 годин, тобто лісо рекреаційна активність місцевого населення складає 8 годин за весь комфортний період [6].

Очікуване рекреаційне навантаження, при умові виконання рекомендацій плану за новим будівництвом рекреаційних закладів буде більше існуючого на 85 %.

Висновки. Загалом у Вижницькому НПП створюються всі об'єктивні передумови для організації досить сильного науково-дослідного та просвітницького центру з лабораторією заповідної справи.

Створення національного парку, його нормальне життя потребує виконання системи важливих природоохоронних заходів: перш за все організаційних, які містять реалізацію проектних пропозицій по охороні довкілля; інженерних, що сприятимуть стабілізації природного середовища, ними передбачаються гідротехнічні заходи, зокрема будівництво нових доріг та покращення існуючих, будівництво містків, кріплення берегів р. Виженка; технічних, що гарантують локалізацію, очистку, знезараження відходів впровадженням безвідходних технологій; біологічних, які виконують компенсуючу роль в екосистемі „земля” і направлені на відтворення біологічних ресурсів та містить лісо-біоагротехнічні, культуртехнічні заходи; земельпорядних, що забезпечують просторовий базис системи, яка сприятиме раціональному перерозподілу антропогенних навантажень по території; гігієнічних, які забезпечують нормативну базу і контроль за довкіллям на рівні гігієнічного моніторингу. Ці заходи пов'язані з тим, що на територію збільшиться навантаження в кількості людей на площу за рахунок туристських маршрутів, розширення і будівництво об'єктів відпочинку та санаторного лікування.

При реалізації наміченої наукової програми НПП „Вижницький” перетвориться у життєздатний багатопрофільний природоохоронний об'єкт, здатний забезпечити виконання покладених на нього функцій у повному обсязі.

Список літератури

1. Воропай Л.І Ресурси оптимізації структури природно-заповідного фонду Буковини/Л.І.Воропай, В.П.Коржик // Матер. наук. конфер. „Проблеми географії України”. – Львів: 1994. - С. 202-203.

- 2.Игнатенко А.Н. Рекреационные территориальные системы. Научные основы развития и функционирования./ А.Н.Игнатенко.-К.: - УМКВО, 1989.-С. 45-48.
- 3.Использование природных ресурсов для организаций туризма и отдыха //Под ред. С.В. Воробьева. – Омск. - 1972.-144 с.
- 4.Коржик В.П. Национальный природный парк “Вижницький”: Наукові проблеми розбудови/ В.П.Коржик. // ”Зелена Буковина”.- 1996.- № 1-2.- С. 23-26.
5. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України/ В.П.Руденко.- Львів: Світ, 1993.- 237 с.
- 6.Техніко-економічне обґрунтування створення НПП „Вижницький” / За ред. Третяка А.М. – Чернівці. - 1994.- 427 с.
- 7.Техніко-економічне обґрунтування створення національного природного парку „Вижницький”. - Чернівці, 1994.- Кн. 1.- 196 с.; Кн. 2.- 64 с.

З.Кищук. Рекреационные природные ресурсы - основа национального парка (на примере Вижницкого национального природного парка). В статье рассматривается характеристика минеральных вод, памятников природы, рекреационных угодий, санаторно-лечебных и спортивно-рекреационных учреждений НПП “Вижницький”, проводится оценка рекреационных угодий и определяется рекреационная нагрузка.

Ключевые слова: рекреационная нагрузка, рекреационные угодья, санаторно-курортные учреждения, спортивно-рекреационные заведения, достопримечательности природы.

Z.Kichhuk. Recreational natural resources - the basis for national Park (for example Vyzhnytsky National Park). In the article considered the characteristics of mineral water, natural monuments, recreational areas, health treatment and sports and recreational facilities POP “Vyzhnytskytsy” and evaluates recreational lands and determined by the recreational load.

Key words: recreational activity, recreational areas, health resorts, sports and recreational facilities, monuments of nature.